

УДК 378.3 (477)

Н.В. Скотна, Н.І. Ашиток

ВИЩА ОСВІТА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Франка

У статті аналізуються феномен глобалізації, тенденції розвитку вищої освіти в умовах глобалізації та інтернаціоналізації; запропоновано їх порівняльну характеристику та визначено різницю між поняттями «глобалізація» та «інтернаціоналізація» стосовно вищої освіти. Стверджується, що вирішення проблем трансформації освіти можливе лише на рівні загальнодержавної стратегії, розробленої і прийнятої на підставі визначення пріоритетів, які відповідають загальнолюдським цінностям.

Вступ

Сучасний етап розвитку суспільства можна охарактеризувати як епоху глобальних змін, пов'язаних із занепадом або й руйнацією не лише традиційних, а й модерних соціальних структур, та формуванням нового глобального світу, в якому поєднуються риси різних цивілізаційних укладів. Спектр глобальних трансформацій змушує не просто осмислювати їх логіку, а й порушувати та вирішувати питання щодо можливості суб'єктів історії – людини і суспільства – впливати на їх становлення і поширення, будувати майбутнє заради свого виживання та розвитку.

Глобалізація – це передусім процес, що дозволяє фінансовим та інвестиційним ринкам працювати на міжнародній арені, значною мірою внаслідок скасування державного контролю і поліпшення комунікацій. Дієслову «глобалізувати» часто дається більш нейтральне визначення: «здійснювати або розповсюджувати по всьому світу» [12].

Вражають темпи і масштаби глобалізації, неоднозначність її наслідків. Ставлення до процесів глобалізації різне – від позитивного, згідно з яким цей процес створює численні вигоди, до негативного, згідно з яким вигоди глобалізації привласнює незначна кількість економічно розвинених країн, а країни, що розвиваються, приречені на зубожіння і залежність від світових фінансових ринків. Деколи глобалізацію розглядають (Г.-П. Мартин, Х. Шуманн [7] та ін.) як загрозу, нищівну силу, що невблаганно поширюється та руйнує традиційні соціальні структури як національні, так і регіональні, місцеві. Глобалізація з цієї точки зору не є інструментом формування єдиного світу, у якому панує етнічна толерантність, безконфліктна співпраця й співіснування різноманітних етносів та культур. Вона уособлює експансію і зовсім не прагне бути засобом взаємодії різних культур і традицій.

Неоднозначним і потужним є вплив глобалізації на трансформацію національних систем вищої освіти, який, на думку одного з відомих теоретиків університетської освіти, віце-канцлер Кенсінгтонського університету П.Скотт, є найфундаментальнішим викликом, з яким зіткнулася вища школа за всю свою понад тисячолітню історію існування [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вплив глобалізаційних перетворень на розвиток вищої освіти вивчають тривалий час. Їх аналізували, зокрема, Н. Балабанова [1], Д.Деланті [2], М.Квек [3],

К. Колін [4], В. Кремень [5], Г. Макбурні [6], П. Скотт [8]. На думку одного з них – головного наукового співробітника Інституту проблем інформатики РАН К. Коліна, глобалізація – це тип осмислення нинішнього етапу руху до універсалізації світової спільноти, для якої боротьба з «інформаційною бідністю», здатною позначитися на рівні соціального розвитку країн та якості життя в них, стає однією з проблем у XXI ст., і вирішення цієї проблеми можливе на шляху розвитку системи освіти та її випереджаючої інформатизації [4].

Заслужують на увагу погляди Г. Макбурні, який пов'язує глобалізацію із формуванням освітньої нерівності. Неоднаковий доступ до знань, інформаційних технологій і мов міжнародного спілкування становить одну з головних причин появи нерівності в питаннях освіти. «Характерною рисою «розколотого» освітнього простору, – зазначає дослідник, – є розрив в економічній структурі світу між групою розвинених держав, які становлять «золотий мільярд» (країни Західної Європи, США та Канада), та рештою країн. У багатьох країнах спостерігаються неграмотність серед дітей і дорослих, дуже обмежений доступ до інформаційних технологій, що відкидає молодь цих країн на периферію освіти» [6, с. 52].

Про небезпеку споживацького ставлення до проблем вищої освіти в епоху глобалізації застерігає польський учений М. Квек, який пише: «Немилосердна логіка споживацтва породила ідею, яку захоплено вітали найкращі американські університети. Йдеться про ідею «блискучої освіти», побудовану на ідеалі найефективніших, ходових знань-бестселерів, які можна здобути у найкоротші строки. Як пишуть численні коментатори цього феномена, Університет ось-ось перетвориться на зорієнтовану на споживача-клієнта корпорацію» [3, с. 282].

На думку П. Скотта, глобалізація прямо стосується університетів, адже робить актуальним завданням поширення національних культур, сприяє стандартизації навчання (під впливом сучасних інформаційних технологій і появи глобальних дослідницьких мереж), обмежує бюджетні можливості розвинених країн, від яких залежить більша частина фінансування університетської освіти. На університети, на думку вченого, чекає робота з адаптування до вимог епохи глобалізації [9].

Подібну до цієї точку зору висловлює Д. Деланті. Він вважає, що у відповідь на зміни у суспільстві, культурі та знаннях сучасний університет повинен трансформуватися, знайти себе в новій соціально-політичній реальності, щоб гарантувати свою

«конвертованість» [2].

Про потребу кардинальних змін у сучасній освітній сфері пише В. Кремень, який пов'язує глобалізацію вищої освіти зі «вступом людства на перетині тисячоліть до нового типу цивілізації, опануванням нового способу мислення й різновидом прогресу» [5, с. 48]. Пріоритетними галузями у XXI ст., на його думку, будуть «наука як сфера, що продукує нові знання, та освіта, як сфера, що олюднює знання» [5, с. 49]. При цьому він застерігає від декларативного характеру пріоритетності освіти, пов'язаного з численними викликами глобалізації, а саме загостренням конкуренції між традиційними ВНЗ та молодими освітніми провайдерами.

Щодо прогнозів, то, на думку Н. Балабанової, глобалізація вищої освіти у нашій країні пов'язана, насамперед, із процесом розвитку інноваційного суспільства, заснованого на знаннях [1].

Незважаючи на значну кількість досліджень не можна вважати, що вплив глобалізації на розвиток вищої освіти в Україні вивчений повною мірою, що й актуалізує пошуки у цьому напрямі з метою з'ясування наслідків зазначеного впливу.

Основна частина

У світлі глобалізації виникає й вимагає осмислення комплекс проблем, який торкається трансформації вищої освіти у цивілізаційному процесі. До цих проблем належать: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності та доступності освіти тощо. Необхідність вирішення цих проблем на рівні політики держави і регіону свідчить про визначальну роль системи вищої освіти у наш час.

Розглянемо деякі із цих проблем. Спочатку проаналізуємо ті, що пов'язані з економічним виміром соціальних процесів, який часто вважають ключовим двигуном глобалізації [12]. Проявами цього виміру є потоки торгівлі та інвестицій, наявність специфічних товарів, багатонаціональне розміщення виробництва і ринків. Крім мобільності товарів, має місце зростання міжнародної торгівлі послугами (у тому числі освітніми). За оцінкою WTO, світовий ринок освіти склав у 1995 році \$ 27 млрд (доларів США). Передбачається, що в 2025 році загальна кількість міжнародних студентів у світі становитиме 4,9 млн [12].

Іншим напрямом розвитку та водночас і протипологом традиційної вищої освіти з точки зору глобалізації стає «економіка знань» як джерело багатства та інтелектуального капіталу. Економіка знань, що є своєрідною галуззю продукування та функціонування інтелекту – наукових знань у всіх сферах матеріального та духовного виробництва, не заміщує знаннями реальне виробництво, а являє собою якісно нову систему їх використання та запровадження у практику [13]. В економіці знань

знижується значення місцезнаходження і розмір підприємства, адже вона ґрунтується передусім на людських ресурсах – інтелектуальному капіталі [3]. У межах освіти економіка знань характеризується глобальним ринком з попитом на кваліфіковану робочу силу, яка підтримується міжнародним документом про відповідність кваліфікації. У зв'язку з цим освіта може кваліфікуватися і як послуга, що продається, і як цінна інтелектуальна власність.

Глобалізація характеризується не лише появою інноваційних економічних форм, а й поширенням наднаціональних організацій, які визначають політику держави та окремих соціальних груп, структур, що діють у рамках, більш широких, ніж рамки окремих націй. Глобалізація в сфері політики тісно пов'язана з підйомом неолібералізму, який приховано був присутнім у практиці соціального управління більшості урядів англomовного світу та деяких наднаціональних органів – таких, як Організація з міжнародної торгівлі (ОМТ), Світовий банк і Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Вільна торгівля і дія ринкових механізмів, з точки зору сучасної філософії соціального управління, останнім часом починають застосовуватися у такій традиційній державній сфері, як освіта. Відбувається скорочення державного фінансування суспільного сектора, маркетизація суспільних послуг, приватизація державного сектору та/або їх виставлення на аукціон для приватних посередників-провайдерів і усунення або скорочення регулюючих бар'єрів для вільної торгівлі [4].

Соціальні інституції, які функціонують за ринковими або квазіринковими принципами, іноді згадуються як «гібридні організації», що поєднують елементи як державних, так і приватних підприємств [4]. У цю категорію входять і сучасні ВНЗ. Хоча такий неолібералізм щодо системи вищої освіти властивий переважно англomовним країнам, в останні роки й інші держави скоротили фінансування освітніх закладів. Існує декілька причин цієї тенденції: фіскальний тиск на урядове фінансування і панування неоліберальної економічної філософії, в якій ринкова орієнтація і підхід «клієнт платить» застосовується при наданні послуг.

Останніми роками вища освіта все частіше розглядається як товар. Навіть прихильник теорії відкритого суспільства Дж. Сорос піддав критиці цю тенденцію, зауваживши, що грошові цінності узурпували роль істинних цінностей, а ринки стали панувати у таких сферах суспільного життя, де вони не прийнятні (мистецтво, педагогіка, наука тощо) [10]. Тож процеси комерціалізації освіти можуть призвести до незворотної трансформації самого феномена освітнього процесу. І в результаті глобалізація вищої школи може мати такі наслідки: популяризація мультикультурних цінностей; посилення світового домінування євроатлантичної культури; поява зарубіжних освітніх провайдерів у національних державах; втрата національної культури та ідентичності.

Поряд з економічним та політичним, глобалізація освіти пов'язана з культурним виміром. Наприклад, розширення транснаціональної освіти (ТНО)

виводить на перший план проблеми взаємозв'язку між культурою, глобалізацією та вищою освітою на основі визнання ролі глобальної педагогіки і впливу іноземних освітніх посередників-провайдерів на регіональні системи вищої освіти. Величезне накопичення, обробка і майже миттєва передача інформації завдяки злиттю інформаційної та комунікаційної технологій – ключовий аспект глобалізації. Стосовно вищої освіти ці технології розглядаються як такі, що створюють умови для скорочення витрат на студента завдяки переміщенню курсів і бібліотечних матеріалів в онлайнове середовище. Ця стратегія підвищує можливості для отримання транснаціональної освіти і можливості нових посередників надавати освіту, не вдаючись до традиційної інфраструктури із застарілим інструментарієм і паперових бібліотек.

Коли ми розмірковуємо про світові тенденції вищої освіти кількох останніх десятиліть, неминуче виникає потреба в аналізі глобалізації та інтернаціоналізації. Їх часто ототожнюють, проте це різні явища. Під інтернаціоналізацією освіти розуміють вільний академічний обмін викладачами і студентами між ВНЗ різних країн та створення єдиних спеціальних навчальних програм, а під глобалізацією – універсалізацію навчального планування, що здійснюється за рахунок попиту певного типу фахівця на глобальних ринках праці.

Те, що вища школа не завжди була інтернаціональним інститутом, не викликає сумнівів. Її інтернаціоналізація починається з епохи Середньовіччя й Відродження, коли за рівнем культурного розвитку та вищої освіти Україна перебувала в загальноєвропейському середовищі. Перші вищі навчальні заклади в Україні – Острозька та Києво-Могилянська академії – працювали за навчальними планами, схожими на плани західноєвропейських університетів. Тому слушно вважати, що включення Української держави до європейського культурно-освітнього простору, як про це пишуть, зокрема, М. Михальченко та В. Андрущенко [8], варто розглядати як її повернення у цей простір. У наш час масове поширення та інтернаціоналізація освіти розглядається як гарантія конкурентоспроможності держави у новій глобальній економіці.

Існують відмінності між глобалізацією та інтернаціоналізацією. Інтернаціоналізація постає як побудова взаємозв'язків, через які може здійснюватися традиційна діяльність між двома або більшою кількістю країн, пов'язаних спільною метою (наприклад, набір та переміщення студентів, обмін викладачами, співпраця університетів, спільна дослідницька робота). Інтернаціоналізація у сфері вищої освіти веде до інтеграції окремих вузів та освітніх систем, а глобалізація – до конкуренції між ними. Процес глобалізації передбачає стандартизацію освіти, що підтримується економічною інтеграцією та виникненням єдиного ринку товарів і послуг, що руйнує традиційні способи життя.

Глобалізація вищої освіти формує якісно іншу – «космополітичну» – освіту, побудовану на культурних цінностях західного світу. Тому

скористатися перевагами цього процесу зможуть далеко не всі, а лише країни євроатлантичної цивілізації з певним набором соціокультурних характеристик. Для країн, які не включені до цієї моделі, зокрема й для України, глобалізація вищої школи може мати такі наслідки: популяризація глобальних мультикультурних цінностей, посилення світового домінування євроатлантичної культури, поява закордонних освітніх провайдерів на територіях національних держав; втрата національної культури й ідентичності.

Висновки

Розвиток глобалізаційних тенденцій у сфері освіти поряд з об'єктивною необхідністю підвищення конкурентоспроможності економіки і людського потенціалу потребує удосконалення модернізації змісту, економічної та інституціональної організації освіти у напрямку відповідності світовим і європейським стандартам. Проте акцент на активне включення освіти у ринкові відносини у сучасній Україні означає агресивну комерціалізацію і прагматизацію при усуненні держави від фінансування освітніх структур та формування соціального замовлення у сфері освіти на комерційній основі. Крім того, глобалізація орієнтує освіту на відтворення уніфікованих моделей глобальної транснаціональної культури і подальшу дистанційованість від духовних цінностей національної культури, що приховує загрозу не лише втрати унікальних освітніх технологій національної культури, а й звуження ролі системи освіти у процесі відтворення української культурної ідентичності.

І все ж ні вища освіта в країнах зарубіжжя, ні система вищої освіти України не можуть залишатися закритими від зовнішнього (глобального) впливу, і тому світові інтегративні процеси необхідно враховувати кожній національній вищій освіті. Проте це не означає неминучу втрату освітньої своєрідності. Попри незворотність самої глобалізації як об'єктивного складного і багаторівневого інтеграційного процесу всеохоплюючого планетарного масштабу, напрямки її подальшої трансформації можуть конкретизуватися відповідно до історичних, етнокультурних та інших особливостей розвитку кожної країни, які повинні здійснювати свою політику на основі загальнолюдських цінностей з метою побудови національної системи освіти, виходячи із внутрішніх потреб і інтересів та враховуючи світові тенденції.

Список літератури

1. Балабанова Н. Суспільство знань та інновацій : шлях до майбутнього України / Н. Балабанова. – К.: Арістей, 2005. – 104 с.
2. Деланти Д. Новые модели университетов [Електронний ресурс] / Д. Деланти. – Режим доступа: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
3. Квек М. Національна держава, глобалізація та університет як модерний заклад / М. Квек // Ідея Університету : Антологія / упоряд. М. Зубрицька, Н. Бабалик. – Львів: Літопис, 2002. – С. 267–291.
4. Колин К. К. Новая информационная культура общества как глобальная проблема [Електронний ресурс] / К. К. Колин. – Режим доступа: www.ifarcom.ru/files/Projects/kolin_ic_2006.doc
5. Кремень В. Філософія освіти XXI ст. / В. Кремень //

Персонал. – 2003. – № 1. – С. 8–10.

6. Макбурни Г. Глобализация как политическая парадигма высшего образования сегодня / Г. Макбурни // Высшее образование сегодня. – 2001. – № 1. – С. 46–55.

7. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализации: атака на процветание и демократию / Пер. с нем. / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М.: Издательский дом «АЛЬПИНА», 2001. – 163 с.

8. Михальченко Н. Беловежье. Л. Кравчук. Украина 1991–1995 / Н. Михальченко, В. Андрущенко. – К.: Укр. центр духовной культуры, 1996. – 512 с.

9. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – № 4. – С. 3–8.

Н.В.Скотна, Н.И. Ашиток

ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В статье анализируются феномен глобализации, тенденции развития высшего образования в условиях глобализации и интернационализации; приведена сравнительная характеристика и определено различие между понятиями «глобализация» и «интернационализация» относительно высшего образования. Утверждается, что решение проблем трансформации образования возможно на уровне общегосударственной стратегии, разработанной и принятой на основании определения приоритетов,

соответствующих общечеловеческим ценностям.

N. Skotna, N. Ashitok

HIGHER EDUCATION IN AN ERA OF GLOBALIZATION

The article analyzes the phenomenon of globalization, the tendencies within the framework of globalization and internationalization in higher education are analyzed. The comparative characteristic and difference is given between the terms globalization and internationalization of higher education. It is argued that the problem solution of education transformation is possible only at the level of a national strategy developed and adopted under the definition of priorities which meet universal values.

10. Сорос Дж. Кризис глобального капитализма / Дж.Сорос. – К.: Основы, 1999. – 259 с.

11. Соціокультурна глобалізація вищої освіти: тенденції та наслідки. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/391/>

12. Специфіка розвитку вищої освіти в період глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**

Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.

13. Старовойт О. В. Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти / О. В. Старовойт. – Режим доступу : <http://osvitata.com/osvita-ta-ekonomika>.